

ДЕБЮТНИЙ ПЕРІОД ТВОРЧОСТІ В. ВИННИЧЕНКА В КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ СУЧАСНИКІВ

У статті стисло характеризуються художні особливості Винниченкової «малої прози» першого періоду творчості в оцінці української читацької громадськості та професійної критики в контексті утвердження нового мистецького напрямку – модернізму.

Ключові слова: дебют, інтерпретація, історіографія, класифікація, модернізм.

Володимир Винниченко – один із фундаторів української модерної літератури, без якого неможливо скласти об'єктивне уявлення про весь літературно-мистецький процес в Україні початку ХХ ст. Разом з тим особистість В. Винниченка і як письменника, і як громадського та політичного діяча зіткана з суцільних протиріч, що на питання Ю. Тищенка «Хто такий Винниченко?» в майбутньому дало підставу мати широкий діапазон узагальнювальних позитивних і негативних відповідей [13, 7].

У перших десятиріччях ХХ століття творчість В. Винниченка була предметом пильної уваги багатьох дослідників і перебувала в колі гострих критичних суперечок. Про доробок письменника писали К. Арабажин, О. Білецький, М. Вороний, М. Гехтер, О. Грушевський, М. Євшан, С. Єфремов, М. Зеров, А. Ніковський, О. Парадиський, С. Петлюра, А. Річицький, М. Сріблянський, Леся Українка, І. Франко, Г. Хоткевич, П. Христюк та ін. Названих авторів об'єднують численні відгуки, статті й передмови до видань творів В. Винниченка, популярні нариси, спроби монографічної інтерпретації (здебільшого в річищі соціологічної критики) та оглядові розділи в синтетичних курсах історії української літератури в хронологічних межах першої третини минулого століття.

Тому завдання нашої студії полягає у здійсненні оглядового екскурсу в історію досліджень художньої спадщини В. Винниченка першого етапу творчості з метою висвітлення рушійної ролі української критики в процесі становлення молодого прозаїка.

В. Винниченко прийшов в українську літературу на помежів'ї століть репрезентантом її особливостей і пошуків у річищі модерністського спрямування, коли багато мовилося про кризу в західно-європейській літературі, а вітчизняний побутово-етнографічний (народницький), соціально-критичний реалізм вичерпав себе як змістово, так і формотворчо. На зміну його базовому постулату про завдання мистецтва зображувати (або імітувати життя) згідно з суспільними обов'язками і покликанням виступили «інтуїтивні, сугестивні моделі – нова «філософія життя» в її різних модерних трансформаціях» запереченням «строго логізованих художніх методологій» [10, 46]. Як пише Р. Мовчан, «суспільна свідомість поєднувала в парадоксальному суголосі протилежності, різновеликі вартості: більшовизм і національну ідею, крах народництва, заміну позитивізму ірраціоналістськими, інтуїтивними світоглядами (Ф. Шеллінг, А. Шопенгауер, Е. Гартман, Ф. Ніцше, А. Бергсон); активний бунт проявлявся в ній паралельно зі скепсисом та нігілізмом, матеріалізм межував з ідеалізмом, ірраціональність – із прагматизмом та раціоналізмом» [12, 2].

Виразники двох позицій щодо розвитку української літератури групувалися навколо літературно-наукового альманаху «Рада» (С. Єфремов) і літературно-художнього щомісячника «Українська хата» (М. Євшан) та львівської «Молодої музи» (М. Яцків), які дотримувалися соціологічних («радяни») і естетичних («хатяни» і «молодомузівці») принципів. Модернізм не сприймався як поворотний новаторський рух української літератури, що викликало своєрідне дискусійне (щоправда, інколи на позамистецьких засадах і навіть із некоректним нехтуванням еристики) протистояння «батьків» і «дітей», які займали різні ідейно-естетичні позиції і мали відмінні ціннісні орієнтації. Руйнуючи етнографічно-побутові, народницько-

просвітницькі канони, «нова генерація» літераторів утверджувала естетичні й поетикальні засади авангардистських спрямувань: неореалізму, неоромантизму, імпресіонізму, експресіонізму, символізму тощо. Представники раннього українського модернізму підкреслювали свідоме начало у своєму художньому скеруванні, красномовним свідченням чому є самохарактеристика митців [6, 164].

Визначальними рисами сповідуваного «хатянами» і «молодомузівцями» нового типу творчості були, насамперед, орієнтація на одвічні закони суспільного життя (засадничі аспекти його «філософії») й мистецтва, увага до внутрішнього світу особистості, введення іманентної художньому чину творчої інтуїції, втаємничення в трансцендентну сутність буття, пошуки нових мистецьких форм, проголошення поезії «вищим знанням», зважаючи на її феноменальну здатність одухотворювати світ, проникати в найінтимніші онтологічні глибини тощо; а також упровадження засадничих «концепцій позитивістського фройдизму й расселівського розуміння мови як шляху до повного, всеохопного осягнення структур довкілля» [10, 64—67].

Ранній український модернізм утілював на практиці (звісно, на різних художньо-естетичних рівнях) «перетворювальну місію» (Р. Мовчан) української літератури, що полягала «в художній зреалізованості «кодексу краси» в «кодексі життя» з людиною-особистістю в центрі та її «усебічним художнім пізнанням, активним захистом її індивідуальності, права на повноцінне життя і красу» [12, 17]. Співвідношення краси і правди стало характерною особливістю українського модернізму, сферою діяльності якого було обрано «націю як текст» в «онтологічній, морально-етичній, філософській та естетичній площинах» [10, 64—67]. Хоча слід наголосити, що творчість «молодомузівців» не вичерпувалася лише цариною модернізму, а значна кількість молодих авторів не спромоглася на виконання задекларованих завдань.

Перша спроба входження в літературу В. Винниченка виявилася невдалою. Оповідання, запропоноване «Киевской старине», було відхилене

редактором В. Науменком за низький художній рівень, а після публікації 1903 р. під назвою «Народний діяч» досить критично схарактеризоване Лесею Українкою: «За невмілістю письма в цьому первістку п. Винниченка читач міг би й зовсім прогледіти прикмети таланту» [17, 352]. Поезію часопис не друкував, але її спіткала б доля прозових спроб початківця В. Винниченка. Віршована повість «Повія» являла собою невдале продовження розробленої попередниками (однойменний роман Панаса Мирного, «Бурлачка» І. Нечуя-Левицького та ін.) теми зневаженої паничем дівчини з бідного роду і не дуже вмілий переспів Шевченкової «Катерини» з копіюванням «її ритміки, стилістичних конструкцій, строфіки» [13, 39]. «Повію» як літературний документ опублікував у київському журналі «Україна» 1929 р. М. Марковський, тому вона не потрапила в критичне поле сучасників, натомість була спостережена характерна особливість Винниченкових ранніх творів, які «засвідчують цікаву суперечність: значна залежність від української літературної традиції супроводжується просто-таки відчайдушним намаганням позбутися цієї залежності, бажанням полеміки з традицією» [13, 39—40]. Така нагода станеться після зустрічі двох елисаветградців – В. Винниченка і Є. Чикаленка. І дебют, і творчість, і подальше приватне життя письменника нерозривно пов'язані з цією людиною.

Є. Чикаленко увійшов до історіографії винниченкознавства як літературний «хрещений батько» письменника: перше оповідання з'явилося друком завдяки вагомій протекції Євгена Харламповича, що засвідчують епізод зі «Спогадів» останнього [11, 187] і версія Г. Костюка [8, 385]. «Сила і краса» (в подальших редакціях «Краса і сила») стала фактом «свіжим і новим в українській літературі» [9, 192], а також рушієм письменницької долі В. Винниченка і визначила рівні тлумачення та сприйняття його ранньої прози сучасниками. Так, у листі від 19 червня 1902 р. Є. Чикаленко повідомляв останньому враження, викликані його твором: «Я чув вже тепер в редакції гарні чутки про Вашу повість і від людей, які її і не читали,

виходить, що вона на Єфремова і Матушевського зробила таке враження, що вони не тільки мені, а й всім членам редакційного комітету її розхвалили» [9, 191]. Важливими, на наш погляд, для оцінки тієї значної ролі Є. Чикаленка у формуванні майбутнього майстра пера є його тактовне звертання до прикладу інших письменників, критичні зауваги щодо їх літературного доробку, які також «працювали» на вироблення власного авторського «я» В. Винниченка і могли стати в пригоді прозаїку-початківцю в майбутньому [9, 191].

Водночас Є. Чикаленко відверто попереджає підопічного щодо критичності і суворості особистого ставлення до літературної продукції сучасних письменників і талановитого аматора зокрема [9, 191], а згодом навіть застерігає: «Не псуйте собі пера, намагайтесь виробити з себе солідного письменника, а не «борзописця» [9, 194].

Ми дещо порушуємо порядок викладу через прагнення проілюструвати рівень осягнення звичайного читача, зорієнтованого на реалістичну літературну традицію, а отже, і потенційного виразника думок відповідної читацької публіки у порівнянні з професійною критичною оцінкою творчості В. Винниченка. Так, лист Є. Чикаленка від 4 серпня 1902 р. є зразком поєднання критичного аналізу літературного твору і практичних рекомендацій авторові. У першій, умовно виділеній частині, дається узагальнена оцінка останніх оповідань письменника шляхом порівняльного зіставлення центральних образів [9, 192]. У другій – поради стосовно допрацювання композиційних елементів аналізованого твору і письменницької роботи як такої взагалі [9, 192—193]. Необхідно зазначити, що Є. Чикаленко на все життя залишиться своєрідним індикатором реакції критики й читацької громадськості практично на всі подальші твори свого «літературного хрещеника».

Послугуючись варіантом класифікації-характеристики М. Зерова і А. Річицького, зауважимо, що «Краса і сила» започаткувала перший період

творчості письменника (1902—1908) – час «соковитих побутових повістей», що «збудили й увагу української критики» [5, 440].

Появу перших творів В. Винниченка прихильно зустріли такі визнані майстри класичної української літератури, як І. Франко – широко відомим хрестоматійним визначенням Винниченкового феномену; Леся Українка – ілюстрацією концептів українського новоромантизму на основі критичного потрактування ранніх оповідань письменника і, зокрема, «Голоти»; М. Коцюбинський – риторичним «Кого у нас читають?» та ін. Подібні уступи літературознавчих розвідок стали, по суті, класично-прохідними, тому звернімося до інших, які складають обертальну масу навколо зазначеної вісі з багатьма критично-узагальнювальними нюансами.

Так, на думку В. Панченка, «Винниченко-художник починався з бунту проти віджилих мистецьких форм» [14, 9]. Теза сучасного дослідника у зворотньому русі до витоків суголосна і визначенню Г. Костюком творчої манери В. Винниченка за ознаками нового літературного стилю на прикладі першого опублікованого оповідання як «межового каменя, межового стовпа», що відділяє критичний реалізм від новоромантизму [8, 385]. Аналогічної думки дотримувалися О. Гермайзе, який, разом з багатьма сучасниками, помітив у «Силі і красі» «індивідуалізм та романтику сильної природи» [2, 30] і винниченківський бунт «...проти мертвотного спокою, проти... повільности, застою» [2, 31], Ю. Тищенко («В. Винниченко утворив нову еру в нашому письменстві» [16, 9]), М. Сріблянський, проводячи Винниченкову демаркаційну лінію «між двома окресами нашого письменства – «старим» натуралістично-побутовим малюванням громадян різних станів, кольорів, запахів і новим періодом аналітичного розгляду душі окремої одиниці, людини» [15, 55], та ін.

Серед змальованих письменником типажів різноманітних соціальних верств значна кількість декласованих або кримінальних елементів, що викликало до життя порівняння «український Горький» та осуд певних читацьких кіл за те, що митець дивиться на своїх героїв їхніми очима,

змушуючи і його, читача, «бачити світ і людей їх очима» [18, 114]; за те, що він «...не сердиться на тих людей, ані на суспільність, що їх зробила такими» [19, 348]. Для В. Винниченка важливий суб'єктивно-емоційний план зображуваного, яке, будучи складовою соціально-історичного контексту, виступає інструментарієм психологічного дослідження образу-персонажа. Власне, проникнення в психологію з метою пізнання особистісних якостей героя і є світоглядно-естетичною практикою митця, який, за визначенням Лесі Українки, «аналізував натовп, розклав його на особистості і, таким чином, поглибив і загострив його психологію» [17, 363]. Думку поетеси розвинув І. Кончіц, наголошуючи на психологічній глибині дослідження внутрішнього світу персонажів письменником, що дорівнювала глибині Ф. Достоєвського: «Винниченко з'явився на полі українського письменства раптово, як результат невидимої творчості, і це ще раз свідчить про неспинний розвиток національної душі. В творах його сконцентрувалась вся сучасна Україна» [7, 177].

Також яскравою прикметою Винниченкової прози була її живомовність, вичерпно схарактеризована С. Єфремовим («Новий світ [...] розчинився перед нами в творах молодого письменника, і навіть зовнішні дефекти, отой волохатий, часто необроблений стиль, ота наче навмисне додержана недбалість – ніби лицюють до його стихійної, нестримної сили. І поруч з цим – ковані характеристики, глибокі психологічні екскурси, той, щиро український гумор, що уникає зовнішніх ефектів і позначається десь тільки у виразі, в кутиках уст, але тим глибше робить враження, нарешті – теплі тони фарб» [9, 574]) і Лесею Українкою («Тільки талант може створити ці живі фігури, ці природні діалоги...» [17, 232]).

Модернізм як культурне явище є складною комплексною структурою різноманітних чинників, які презентують не лише певне авангардистське спрямування, але й творчість митців, що в тій чи іншій мірі займають особистісну щодо них позицію. Це в повній мірі стосується і творчості дебютного періоду В. Винниченка. Незважаючи на спроби сучасників

утиснути його прозу в «прокрустове ложе» тієї чи іншої художньої системи, творчий доробок письменника не вкладався в теоретично обґрунтовані класифікаційні рамки. На цьому наголошували вже перші рецензенти Винниченкової прози, констатуючи, що «...визначна постать Винниченка стоїть цілком окремо, осторонь од усіх» [1, 179].

Окремішність В. Винниченка не завадила академіку М. Грушевському розглядати його творчість як *типову* для української літератури початку ХХ ст. в опублікованому 1908 р. «Літературно-науковим вісником» дослідженні «Сучасне українське письменство у його типових представниках».

Утім, на тлі загального прихильного ставлення до молодого прозаїка, не слід забувати і про негатив у сприйнятті нових персонажів, життєвих колізій у творах письменника, що зафіксовано, зокрема, у «Спогадах» Є. Чикаленка.

Загалом критика відіграла в мистецькому житті В. Винниченка вирішальну роль, особливо на першому етапі творчості, і, на думку В. Хархун, «доклала зусиль до визначення феномену Винниченка, одноголосно назвавши його прихід у літературу тріумфом» [20, 128].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вороний М., В. Винниченко. Твори. Книжка четверта / М. Вороний, В. Винниченко // Літературно-науковий вісник. — 1912. — Т. 57. — № 4. — 698 с.
2. Гермайзе О. Рання творчість Винниченкова на тлі громадянського життя / О. Гермайзе // Винниченко В. Вибрані твори / В. Винниченко. — К., 1927. — С. 4—37.
3. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. — К. : Femina, 1995. — 688 с.
4. Зеров М. Від Куліша до Винниченка : нариси з новітнього українського письменства / М. Зеров. — К. : Культура, 1928. — 192 с.
5. Зеров М. Твори : в 2-х т. / М. Зеров — К. : Дніпро, 1990. — Т. 2. — 1990. — С. 435—456.

6. Колісник С. Володимир Винниченко : «Бо я – українець» (дайджест-конспект життя і творчості за матеріалами досліджень Володимира Панченка) / С. Колісник, Т. Яровенко — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2011. — 512 с.
7. Кончіц І. Володимир Винниченко : (ескіз) / І. Кончіц // Українська хата. — 1910. — Ч. 3. — С. 169—177.
8. Костюк Г. Світ Винниченкових образів та ідей / Г. Костюк // Українське слово : хрестоматія укр. л-ри та літ. критики ХХ ст. — К. : Дніпро, 1993. — С. 384—404.
9. Листування В. Винниченка і Є. Чикаленка (1902—1916) // Вежа. — 1997. — № 8/9. — С. 187—220.
10. Літературознавча енциклопедія : в 2 т. / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 2. — 2007. — 608 с.
11. Миронець Н. «Вірю, що доведеться вибирати вулицю для пам'ятника вам...» : (про листування В. Винниченка з Є. Чикаленком: 1902—1916 рр. / Н. Миронець, В. Панченко // Вежа. — 1997. — № 8/9. — С. 187—190.
12. Мовчан Р. Сильова палітра української прози першої половини ХХ століття / Р. Мовчан // Бібліотечка «Дивослова». — 2009. — № 2 (44). — 64 с.
13. Панченко В. «Бо я – українець» / В. Панченко // Винниченко В. Раб краси / В. Винниченко. — К. : Веселка, 1994. — С. 5—33.
14. Панченко В. Творчість Володимира Винниченка 1902—1920 рр. та художні течії початку ХХ ст. / В. Панченко // Слово і час. — 2000. — № 7. — 271 с.
15. Сріблянський М. На великій шляху : (Про письменство наше в 1909 р.) / М. Сріблянський // Українська хата. — 1910. — Ч. I. — С. 51—58.
16. Тищенко Ю. Хто такий Винниченко : біогр. нарис / Ю. Тищенко. — К. : Дзвін, 1917. — 27 с.
17. Українка Л. Винниченко / Леся Українка // Винниченко В. Раб краси. —

- К. : Веселка, 1994. — С. 351—371.
18. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ віку / І. Франко // Літературно-науковий вісник. — 1901. — Т. 15. — Кн. 7/9. — С. 112—132.
19. Франко І. Новини нашої літератури / І. Франко // Винниченко В. Раб краси / В. Винниченко. — К. : Веселка, 1994. — С. 348—350.
20. Хархун В. З історії вивчення літературної творчості В. Винниченка / В. Хархун // Київська старовина. — 2000. — № 1. — С. 128—133.
- ЯРОВЕНКО Т. С.

ДЕБЮТНЫЙ ПЕРИОД ТВОРЧЕСТВА В. ВИННИЧЕНКО В КРИТИЧЕСКОЙ РЕЦЕПЦИИ СОВРЕМЕННОКОВ

В статье кратко характеризуются художественные особенности «малой прозы» В. Винниченко первого периода творчества в оценке украинской читательской общественности и профессиональной критики в контексте утверждения нового художественного направления – модернизма.

Ключевые слова: дебют, интерпретация, историография, классификация, модернизм.

YAROVENKO T.

VYNNYCHENKO'S DEBUT PERIOD OF CREATIVITY IN THE CRITICAL RECEPTION OF HIS CONTEMPORARIES

The article briefly characterizes artistic features of Vynnychenko's first period of creativity short fiction in the evaluation of the Ukrainian reading public and professional criticism in the context of the becoming of a new artistic direction - modernism.

Key words: debut, interpretation, historiography, classification, Modernism.

Стаття надійшла до редколегії 30.05.2013 р.